

Иитии төрдө дьиз кэргэнтэн сажаланар .

Биһиги өбүгэлэрбит урукку сылларга араас ыарахаттары көрсөн, оҕо төрөтөн, төлкөнү түстээн, илии-атах күүһүнэн инникилэрин оңостон, кэскиллэрин тэринэн тийээн кэлбиттэрин бэркэ диэн билэбит. Кинилэр олохторо, үгэс буолан, көлүөнэттэн көлүөнэ5э бэриллэн, салҕанан бара турар. Төрөппүт уонна учуутал улахан сорукарынан: эбэлэрбит, эһэлэрбит үтүө үгэстэрин , олорон ааспыт урукку олохторун, төрөөбүт айылҕаҕа тапталы оҕо5о иңэрийи. Ол гынан баран оҕо5о ордук сүдү иитээччилэринэн ийэ, аҕа, эбээ, эһээ буолаллар.

Билинни кэмнэ оҕону иитии боппуруоһа ордук сытыытык турар. Түң былыргыттан кэлбит үтүө үгэһинэн оҕону иитэн таһаарарга дьиз кэргэн эйгэтэ олус улахан оруоллааҕа буолар. Үөрэх өссө да үөдүйэ , сайда илигинэ оҕону итэбэл, бэйэ-бэйэ5э уонна айылҕаҕа сыһыан, үлэ иитэн таһаарарга улахан суолталаахтара.

Саха республикатын маңнайгы президенэ М.Е Николаев: «Өскөтүн дьиз кэргэн оҕолоругар кыһанан үөрэхтээх, үлэһит дьон буола улааталларын ситистэбинэ, ол аата дьиз кэргэн, аймах- билэ дьон бүттүүннэрэ инники кэскиллэрэ эрэллээх буолар»- диэн этэн турардаах.

Дьиз-кэргэн педагогикатыгар академик К.С Чиряев, доктор Б.Н Попов уо.д.а араас көрүүнээх чинчийэр үлэлэри ыппыттар. Онно кинилэр киллэрэн тураллар- улахан оруолу дьиз кэргэн5э иитиигэ кырдыаҕас көлүөнэ муударай өйүн, сатабылын,үгэстэрин, кэс тылларын туһаныны.

Оҕо олох кыра сааһыгар өйө-санаата, майгыта-сигилитэ олобуран барар. Кини хас улаатан истэбин аайы билиэн-көрүүн баҕарар санаата кэниир. Бу кыратыгар иңэриммит хаачыстыбалара салгыы олоххо быһаарынарыгар суолталаахтар. Хас биирдии дьиз кэргэн бэйэтин оҕотугар араас иитии ньыматын туһанар. Ол гынан баран саамай ордук ньыманан –оҕону үлэнэн иитии буолар дии саныыбын.

Оҕону дьиз кэргэн5э иитии түң былыргыттан кэлбит үтүө үгэс, дьиз кэргэн эйгэтэ наһаа улахан оруоллаах. Эбээ, эһээ оскуолата ураты суолталаах, дириң өйдөбүллээх. Оҕону иитиигэ кырдыаҕас көлүөнэ муударай өйүн, сатабылын, үгэстэрин кэс тылларын олоххо туһаныы үтүөнү эрэ ажаларын төрөппүттэр умнуо суохтаахпыт.

Аан дойду бары омуктарынын биир ситимниир - итэбэл, сиэр-туом буолар. Саха омук былыр-былыргыттан кэргэнниилэр бэйэ-бэйэ5э бэриниилээх буолууларын өрө туппут омук буолар. Норуот итэбэлинэн тыыннаах диэн мээнэ5э этиллибэт. Онон дьизэ5э-уокка, айылҕаҕа, дьону кытта сыһыанҕа сиэри-туому тутуууну иңэрэр дьонунан буолаллар төрөппүттэр.

Киһини суон сураҕырдааччы, албан ааттааччы – үлэ. Саамай дьохуннаах иитии ньымата-үлэ. Бу дьалхааннаах кэмнэ ким оҕотун үлэ5э эрдэттэн сыһыарбыт, үөрэппит, такайбыт, уһуйбу т- ол олоххо бигэтик үктэнэр үйэтэ үүннэ. Күүһүлээн туран, мөбөн – этэн, кыаһын-күүһүн аахсыбакка, модьуйан үлэлэтии, оҕо үлэттэн куота сатыыр киһи буола улаатарыгар тириэрдэн соп. Онон төрөппүттэргэ былыр –былыргыттан кэлбит муударайы туһанан үлэ5э үөрэтии барыахтаах. Оннук биир ньыманан буолар –көрдөрөн үлэлэтии.Манна саамай улахан оруолу аҕа ылар. Аҕа анаан- минээн үөрэппэтэр даҕаны бэйэтин батыһыннара сылдьан үлэлэтэрэ, бултуура, сынньанара оҕо5о элбэҕи биэрэр.

Биьиги өбүгэлэрбит кыһы,дыахтары наһаа харыстыыллара. Хара санаалаах халты көрдүн диэн халыңнык таңыннараллара, харысхал бэлиэлэринэн араңаччылыыллара. Ийэ киһи кыыс оҕото дыиэ кэргэни изримэ иччилиир, кэрэни тэрийээччи быһыытынан иитэр, ол иһин кыыс оҕо ырааһа, сатабыллаах хаһаайка буолара, ийэ киьиттэн тутулуктаах.

Кэргэнни дьон бэйэ-бэйэлэригэр истиң сыһыаннаах, өйдөһөр, өйөһөр буоллахтарына - ол удьуор дьолун төрдө. Ити барыта дыиэ кэргэн иһигэр иитиллэр.

О5о 10 сааһыгар оттомурар, орто сүьүөххэ – тобулар, 16-17 сааһыгар - өйүн санаатын тутар. Онон о5олорбутун ааспыт олобу салгыыр, билиңни олобу тутар, кэлэр олобу түстүүр уһун, киэң санаалаах киһи гына иитиэхтээхпит.

Дыиэ кэргэңңэ иитиигэ академик Г.Волков «норуот педагогикатын биир уратыта-улахан киһи о5ону кытта элбэхтик алтыһара буолар (длительное и богатое общение старших с молодыми)»

Хас биирдии норуот көлүөнэттэн көлүөнэбэ хаалларан иһэр сизэрэ-туома , үгэстэрэ, улэтэ-хамнаһа кэлэр кэнчээри ыччатыгар бэриллэ, үйэтиллэ, сайда турара о5о инники олобор олус туһалаах, эрэллээх. Төрөппүт бэйэтин холобуругар ииттэбинэ соччонон о5ото төрөппүккэ чугас буолар. Оччо5о эрэ төрөппүт о5отун сизэрин-майгытын , олоххо билиитин –көрүүтун, дьонно-сэргэбэ сыһыана хайдах сайдан иһэрин билиэ5э.

Туһаныллыбыт литература:

- 1.«Эн дьолун о5о» В.И.Николаев 2012с
2. «Дыиэ кэргэн-омук биһигэ» К.Чиряев 1994
3. «Маяк Арктики» хаһыат